

Dariusz Rajchel
Uniwersytet Opolski

STRUKTURA FUNKCJONALNA A POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMIN WIEJSKICH POWIATU OPOLSKIEGO W 2003 ROKU

1. Wstęp

Powiat opolski jest największym obszarowo powiatem woj. opolskiego, o powierzchni 1 587 km² i liczbie mieszkańców ok. 140 tys. Po dołączeniu Opola jako powiatu grodzkiego powierzchnia jego zwiększa się do 1 683 km², a liczba mieszkańców do 270 tys.

W granicach administracyjnych badanego powiatu funkcjonują trzy miasta: Niemodlin, Ozimek i Opole jako powiat grodzki oraz gminy wiejskie, które stanowią przedmiot badań, tj.: Chrząstowice (6 619)¹, Dąbrowa (9 403), Dobrzeń Wielki (14 193), Komprachcice (11 136) Łubniany (9 017), Murów (6 126), Popielów (8 608), Prószków (10 000)², Tarnów Opolski (10 085), Tułowice (5 500), Turawa (9 558).

Z Opolem, jako miastem wojewódzkim, bezpośrednio graniczy osiem gmin. Gminy te z uwagi na sąsiedztwo miasta są interesującym terenem pod względem lokalizacji inwestycji. Zjawisko to na badanym terenie jest zauważalne od kilku lat. Na taką sytuację mają wpływ m.in. takie czynniki, jak bliskość Opola, autostrady, niższe w porównaniu z miastem podatki i opłaty lokalne, niższa wartość gruntów pod lokalizację jednostek gospodarczych różnych branż, osiedli mieszkaniowych (najczęściej w zabudowie jednorodzinnej) itd.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie struktury funkcjonalnej oraz sytuacji społeczno-gospodarczej gmin wiejskich powiatu opolskiego. Wszelkie inwestycje

¹ W nawiasach podano liczbę mieszkańców na 31 grudnia 2003 r., zob. [4].

² 1 stycznia 2004 r. Prószków otrzymał prawa miejskie.

oraz podejmowane przez władzę lokalną działania zmierzające do rozwoju poszczególnych gmin mogą świadczyć o zaawansowanych procesach urbanizacyjnych terenów wiejskich, czyli o semiurbanizacji.

W niniejszym artykule ustalono specjalizację funkcjonalną oraz określono typ demograficzny badanych gmin, przy wykorzystaniu danych statystycznych dotyczących wieku, płci, migracji, przyrostu naturalnego. Przedstawiono również liczbę podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON na 31 grudnia 2003 r.

Zachowanie racjonalnych proporcji między tymi aspektami badawczymi przyczynia się do prawidłowego rozwoju nie tylko gmin, ale również miast i całego województwa. Prawidłowy charakter struktur demograficznych uzależniony jest również od stosunków społecznych oraz poziomu rozwoju ekonomicznego danego terytorium, przy czym oddziaływania te mają charakter wzajemny [8, s. 11].

Specjalizacja funkcjonalna kształtowana jest na podstawie liczby pracujących w poszczególnych działach i sektorach gospodarki, a samo zatrudnienie związane jest z ilością funkcjonujących jednostek gospodarczych różnych branż.

2. Struktura funkcjonalna i baza ekonomiczna gmin wiejskich powiatu opolskiego

Do pomiaru struktury funkcjonalnej badanych gmin powiatu opolskiego została wykorzystana struktura zatrudnienia w podziale na poszczególne sekcje PKD. Do określenia specjalizacji funkcjonalnej gmin można zastosować metody pośrednie zaproponowane przez M. Jerczyńskiego [2, s. 67]:

- metodę najmniejszych zapotrzebowań,
- metodę opartą na współczynniku lokalizacji,
- metodę wskaźnika nadwyżki pracowników.

Oprócz wymienionych metod istnieją również inne, rzadziej stosowane, przyczyniające się do określenia bazy ekonomicznej. Należą do nich np. analiza struktury sprzedaży dóbr i usług wytworzonych w mieście (gminie), metoda badania infrastruktury komunalnej, metoda badania środków budżetowych.

Do określenia funkcji egzogenicznej badanych gmin autor wykorzystał metodę nadwyżki pracowników. Przy wykorzystaniu tej metody została określona specjalizacja funkcjonalna gmin wiejskich powiatu opolskiego. Uzyskane wyniki przedstawia tab. 1.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tab. 1, na jedenaście gmin powiatu opolskiego cztery gminy posiadają specjalizację funkcjonalną przemysłową, a pozostałe usługową. Na tak ukształtowaną specjalizację funkcjonalną miały wpływ działy zaliczane do szeroko rozumianych usług. Można tu wymienić działy zajmujące istotną pozycję w badanych gminach, m.in.: edukacja – w Komprachcicach (56,1), Chrzastowicach (55,8), Popielowie (50,8), Turawie (49,1), handel i naprawy – w Turawie (40,8), Chrzastowicach (24,8), Dąbrowie (22,0), administracja

publiczna – w Popielowie (22,4), ochrona zdrowia – w Prószkowie (39,5), oraz pozostałe działy zaliczane do sektora usługowego.

Tabela 1. Specjalizacja funkcjonalna gmin wiejskich powiatu opolskiego według grupy egzogenicznej w 2003 r. z podziałem na poszczególne działy i sekcje działalności

Wyszczególnienie	Specjalizacja funkcjonalna gmin wiejskich powiatu opolskiego										
	Chrzęstowice	Dobrowa	Dobrzeń Wielki	Komprachcice	Łubniny	Murów	Popielów	Prószków	Tarnów Opolski	Tułowice	Turawa
Rolnictwo		9,0		5,3	3,0	12,9	18,8	9,0		19,8	6,3
Przetwórstwo przemysłowe			61,3		58,5	83,7			74,4	6,9	
Budownictwo	6,6	34,8	24,5								1,2
Handel i naprawy	24,8	22,0		15,3				8,4	5,5		40,8
Hotele i restauracje	10,8	1,1	2,2					21,7			2,6
Transport, gospodarka magazynowa i łączność											
Pośrednictwo finansowe					4,5						
Obsługa nieruchomości i firm, nauka										34,9	
Administracja publiczna							22,4				
Edukacja	55,8	33,1		56,1	34,0	1,4	50,8	15,5	20,1	38,0	49,1
Ochrona zdrowia	2,0						0,9	39,5			
Pozostała działalność			12,0	23,3		2,0	7,1	5,9		0,4	
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Funkcja	usługowa	usługowa	przemysłowa	usługowa	przemysłowa	przemysłowa	usługowa	usługowa	przemysłowa	usługowa	usługowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Opolu.

Inną sytuację przedstawiają gminy o specjalizacji przemysłowej. Podyktowane jest to m.in. tym, że w granicach administracyjnych owych gmin znajdują się duże zakłady przemysłowe zaliczane do istotnych jednostek gospodarczych w woj. opolskim. Do znanych i ważnych w gospodarce gminy **Dobrzeń Wielki** zakładów można zaliczyć: Elektrownię „Opole” i Norgips spółka z o.o. zajmującą się produkcją płyt kartonowo-gipsowych wykorzystywanych w budownictwie.

Ponadto na terenie Elektrowni „Opole” SA znajduje się wiele firm związanych z elektrownią. Można tu wymienić m.in. takie jednostki gospodarcze, jak: Energo-budowa SA, Elektrobudowa SA, Energomontaż Zachód Opole spółka z o.o., Elmont spółka cywilna, Elkom Spółka z o.o., Eltrans spółka z o.o., Norpartner spółka z o.o., Przembud spółka z o.o. Są to w większości przedsiębiorstwa remontowo-budowlane powstałe na bazie budowy Elektrowni Opole SA.

Następnym ważnym zakładem produkcyjnym jest firma Mercor spółka z o.o. – lider na polskim rynku biernych zabezpieczeń przeciwpożarowych stosowanych w budownictwie czy firma Navistor Stocznia Dobrzeń spółka z o.o., firma „Perez” producent systemów rynnowych i inne.

W gminie **Łubniany** nie ma dużych zakładów przemysłowych, a do liczących się, należą Przedsiębiorstwo Przemysłu Włókienniczego „OPOLTEX” w Łubnianach oraz Zakład Produkcji Serków „JAL” w Kępie – produkujący na eksport, Zakład Transportowo-Sprzętowy „RUDATOM” w Kępie, Gminna Spółdzielnia w Łubnianach czy Zakład Stolarki Budowlanej „JERZY FILA”. Większość to jednak małe zakłady rzemieślniczo-usługowe, działające głównie w branży drzewnej i handlu, oraz GRANPLAST i Wytwórnia Żaluzji w Jełowej.

W gminie są 1524 gospodarstwa indywidualne, w większości rozdrobnione, o powierzchni do 5 ha. Na terenie gminy uprawia się głównie pszenżyto, jęczmień i pszenicę, a w produkcji zwierzęcej przeważa hodowla trzody chlewnej oraz drobiu.

Murów jest to gmina przemysłowa ze znacznym udziałem przemysłu drzewnego. Na terenie gminy w wyniku upadku Spółki Akcyjnej Opolski Przemysł Drzewny „OPDREW” i rozłączenia wchodzących w skład tego przedsiębiorstwa tartaków utworzono odrębny Zakład Produkcji Drzewnej sp. z o.o. w Murowie. Jest to największy zakład (tartak) na południu Polski, wyposażony w cztery traki o napędzie elektrycznym, w zmechanizowanej hali traków, osiem nowoczesnych komór suszarnianych o pojemności 50 m³ każda oraz dwa autoklawy do impregnacji ciśnieniowej. Obok znacznego udziału na rynku krajowym, zakład obsługuje również kontrahentów zagranicznych, szczególnie z takich krajów, jak: Niemcy, Belgia, Holandia, Wielka Brytania, Francja. Należy również nadmienić, że zmiany, jakie dokonały się w ustawie o lasach państwowych, oraz brak surowca powodują, że zakład ten przechodzi kryzys.

Drugą znaczącą jednostką gospodarczą funkcjonującą na terenie gminy jest zakład produkujący szyby zespolone Vitroterm-Murów SA.

Tarnów Opolski to gmina o charakterze przemysłowo-rolniczym, na terenie której funkcjonują liczne zakłady przemysłowe, usługowe itd. Ważnym zakładem w gminie Tarnów Opolski jest zakład produkcyjny „OPOLWAP” produkujący wapno i materiały do budowy dróg. Na terenie gminy działalność gospodarczą prowadzą także: Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Tarnowie Opolskim, Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna w Nakle i Miedzianej, Przedsiębiorstwo „LABTAR”, Zakład Materiałów Przeciwybuchowych, Przedsiębiorstwo Mechanizacji Rolnictwa, Spółdzielnia Pracy Surowców Mineralnych w Opolu Filia w Przyworach, Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „BIOMAG” czy Zakład Techniczno-Budowlany „POLBAU” Opole Filia w Przyworach.

Ponadto na terenie badanych gmin funkcjonuje wiele firm i zakładów w sferze usług budowlanych, transportowych, handlu, przetwórstwa itd., prowadzonych najczęściej przez mieszkańców gminy.

3. Sytuacja gospodarcza badanych gmin

M. Jasiulewicz zajmuje się problematyką rozwoju gospodarczego gmin. Prowadził on badania w woj. zachodniopomorskim i stwierdził, że jednym z warunków poprawy życia mieszkańców jest rozwój infrastruktury. Dobry poziom wyposażenia infrastrukturalnego to niezbędny warunek modernizacji rolnictwa, przyciągania zasobów kapitałowych, rozwoju działalności pozarolniczej, w tym agroturystyki. Innym czynnikiem jest rozwój przedsiębiorczości, która powinna być cechą ludzką. W rozwoju gospodarczym w ostatnich latach coraz większe znaczenie ma jakość czynnika ludzkiego, tj. kwalifikacje zawodowe, umiejętności, doświadczenie, otwartość, kreatywność, witalność i inne [1, s. 23].

Za podmioty gospodarcze przyjmuje się jednostki prowadzące działalność gospodarczą, która polega na wytwarzaniu produktów i świadczeniu usług w celach zarobkowych. Zaliczamy do niej: działalność wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową itd.; jest ona prowadzona na własny rachunek. Podmiotem gospodarczym jest osoba albo jednostka organizacyjna, która prowadzi we własnym imieniu działalność gospodarczą, najczęściej w formie przedsiębiorstwa, gospodarstwa lub zakładu. Działają one we wszystkich sferach życia gospodarczego, m.in. w rolnictwie, leśnictwie, górnictwie, budownictwie, handlu czy szeroko pojętych usługach. Przez podmioty gospodarki narodowej rozumie się jednostki prawne, tj. osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą [9].

Działalność gospodarcza jest to zarobkowa działalność wytwórcza, rolnicza, handlowa, budowlana, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie, eksploatacja zasobów naturalnych wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły [10].

Podmioty gospodarcze charakteryzują się wieloma cechami, m.in.:

- samodzielnością prowadzenia działalności gospodarczej,
- równością prawną,
- zarobkowym i rentownym celem działalności (maksymalizacją zysku),
- koniecznością posiadania bazy materialnej,
- zarządzaniem podmiotami gospodarczymi przez uprawnione osoby lub organy.

Można je również podzielić ze względu na wielkość na: małe, średnie, duże, oraz ze względu na formę własności na:

- 1) podmioty gospodarcze funkcjonujące w sektorze publicznym – własność państwowa (Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych), własność samorządowa i mieszana z przewagą kapitału podmiotów sektora publicznego;
- 2) podmioty gospodarcze funkcjonujące w sektorze prywatnym – własność prywatna krajowa (osób fizycznych i własność innych podmiotów prywatnych), własność zagraniczna i własność mieszana³ z przewagą kapitału podmiotów sektora prywatnego.

³ Własność mieszana określana jest wyłącznie dla spółek i wyznaczana na podstawie struktury kapitału deklarowanego na wniosku rejestracyjnym spółki.

W rzeczywistości wyróżniamy pięć podstawowych form własności: państwowa, komunalna, prywatna osób fizycznych, prywatna osób prawnych, zagraniczna.

Wszelkie prawa i obowiązki jednostek gospodarczych funkcjonujących na gruncie Polski regulują różnego rodzaju akty normatywne zawierające zarządzenia, rozporządzenia, ustawy umożliwiające w „każdej chwili” zarówno uruchomienie nowych, jak i zlikwidowanie już istniejących jednostek gospodarczych o określonej branży.

Tabela 2. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w systemie REGON w gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. według sekcji PKD

Wyszczególnienie	Ogółem	Rolnictwo	Przemysł	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport i gospodarka magazynowa	Pośrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości i firm, nauka	Administracja publiczna	Edukacja	Ochrona zdrowia	Pozostała działalność
Województwo	87 412	3 366	8 303	9 178	27 023	2 659	5 238	3 536	16 009	852	2 450	3 566	5 219
Powiat opolski	8 988	595	1 116	1 332	2 465	275	588	302	1 181	101	224	261	545
Gminy wiejskie – razem	6 273	449	867	1 069	1 648	119	401	201	705	84	169	181	400
Chrzastowice	412	25	60	56	111	15	30	10	45	10	16	13	21
Dąbrowa	620	30	60	118	188	22	44	20	64	8	22	13	31
Dobrzeń Wielki	967	45	136	180	232	21	62	22	142	7	24	37	59
Komprachcice	746	44	100	124	260	21	45	37	100	10	14	24	67
Lubniany	601	69	102	118	128	16	41	18	47	5	11	14	32
Murów	337	36	63	51	68	9	17	12	37	8	9	7	20
Popielów	493	49	67	90	139	14	33	14	30	7	11	12	27
Prószków	628	56	78	106	161	19	34	21	67	9	20	19	38
Tarnów Opolski	501	26	56	90	109	18	44	13	68	6	13	16	42
Tułowice	383	29	68	45	103	13	18	20	45	5	10	7	20
Turawa	585	40	77	91	149	31	33	14	60	9	19	19	43

Źródło: opracowanie własne na podstawie [10].

Jak wynika z danych zawartych w tab. 2, w gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. było zarejestrowanych w systemie REGON ponad 6 tys. jednostek gospodarczych, z tego najwięcej w handlu oraz budownictwie. Najmniej firm było zarejestrowanych w administracji publicznej.

Na terenie gminy Dobrzeń Wielki funkcjonowało najwięcej podmiotów gospodarczych (967), najmniej zaś w Murowie (337). Rolnictwo, które zawsze było utożsamiane z terenami wiejskimi, w badanym powiecie również posiada kilka jednostek, do których wchodzi przede wszystkim gospodarstwa rolne, najczęściej indywidualne (rodzinne). W porównaniu do jednostek funkcjonujących w sferze szeroko rozumianych usług badane gminy posiadają w znacznej mierze specjalizację usługową.

W tabeli 3 przedstawiono klasyfikację podmiotów gospodarczych z podziałem na sekcje PKD i liczbę pracujących.

Tabela 3. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w systemie REGON w gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. według sekcji PKD i liczby pracujących

Wyszczególnienie a - do 9 pracujących b - 10-49 c - powyżej 50 pracujących	Pracujący	Ogółem	Rolnictwo	Przemysł	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport i gospodarka magazynowa	Pośrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości i firm, nauka	Administracja publiczna	Edukacja	Ochrona zdrowia	Pozostała działalność
Województwo	a	83 370	3 095	7 366	8 852	26 368	2 666	5 114	3 508	15 716	667	1 779	3 338	5035
	b	3 196	217	662	271	579	91	97	22	239	110	586	170	150
	c	846	54	275	55	76	2	27	6	99	75	85	58	34
Powiat opolski	a	8 561	571	1 012	1 299	2 399	262	573	300	1 154	87	131	240	532
	b	361	19	77	28	56	13	15	2	21	12	88	17	12
	c	66	5	27	5	10	-	-	-	6	2	5	4	2
Gminy wiejskie – razem	a	6 057	431	793	1 042	1 971	189	389	199	686	72	100	171	388
	b	274	14	58	23	44	10	12	2	15	11	67	7	11
	c	42	4	16	4	7	0	0	0	4	1	2	3	1
Chrzastowice	a	390	24	57	56	107	12	28	10	44	9	10	12	21
	b	21	1	3		4	3	2		1	1	6		
	c	1												1
Dąbrowa	a	589	30	57	114	181	21	42	20	61	7	12	13	31
	b	31		3	4	7	1	2		3	1	10		
	c	0												
Dobrzeń Wielki	a	899	44	123	168	220	18	55	21	134	6	19	36	55
	b	56		9	9	12	3	7	1	6	1	5		3
	c	12	1	4	3					2			1	1
Komprachcice	a	823	44	98	123	255	21	45	37	99	8	6	22	65
	b	20		2	1	4					1	8	2	2
	c	3				1				1	1			
Łubniany	a	576	68	90	117	127	16	41	17	47	4	5	13	31
	b	24	1	11	1	1			1		1	6	1	1
	c	1		1										
Murów	a	319	35	56	50	67	9	17	12	36	7	4	7	19
	b	15	1	5	1					1	1	5		1
	c	3		2		1								
Popielów	a	479	48	64	87	139	14	33	14	30	6	5	12	27
	b	14	1	3	3						1	6		
	c	0												
Prószków	a	592	51	71	105	154	17	34	21	66	8	12	17	36
	b	30	4	5	1	6	2				1	8	1	2
	c	6	1	2		1				1			1	
Tarnów Opolski	a	470	24	48	88	103	18	44	13	66	5	6	14	41
	b	26	2	6	1	5				2	1	6	2	1
	c	5		2	1	1						1		
Tułowice	a	364	26	62	45	100	13	18	20	43	4	7	7	19
	b	14	2	4		2				2	1	2		1
	c	5	1	2		1						1		
Turawa	a	556	37	67	89	144	30	32	14	60	8	14	18	43
	b	23	2	7	2	3	1	1			1	5	1	
	c	6	1	3		2								

Źródło: jak w tab. 2.

Z danych zaprezentowanych w tab. 3 wynika, że w strukturze gmin wiejskich powiatu opolskiego dominują jednostki gospodarcze małe, zatrudniające do 9 osób.

Najwięcej małych jednostek gospodarczych zarejestrowanych jest w handlu i budownictwie. Analizując poszczególne gminy, można stwierdzić, że na terenie gminy Dobrzeń Wielki funkcjonuje aż 899 małych jednostek gospodarczych, w tym 123 firmy funkcjonują w przemyśle, co stanowi 13,7% ogółu firm zatrudniających do 9 osób. Drugą pod względem liczby zarejestrowanych firm zatrudniających do 9 osób jest gmina Komprachcice. W każdej z badanych gmin występują jednostki gospodarcze zatrudniające od 9 do 50 osób. Natomiast jeśli chodzi o jednostki gospodarcze zatrudniające powyżej 50 osób, to sytuacja jest odmienna, co oznacza, że tego typu firm jest najmniej. Stanowią one zaledwie 0,66% ogółu jednostek gospodarczych funkcjonujących w gminach wiejskich powiatu opolskiego. Taka sytuacja odzwierciedla wytyczne gospodarki rynkowej, gdzie kładzie się duży nacisk na rozwój małych i średnich firm.

Innym ważnym zagadnieniem jest ukazanie proporcji między ilością jednostek gospodarczych sektora publicznego i prywatnego. Sytuację tę obrazuje tab. 4.

Tabela 4. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w systemie REGON w gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. według sektorów własności

Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor publiczny	Sektor prywatny, w tym					
			razem	spółki handlowe		spółki cywilne	spółdzielnie	osoby fizyczne
				razem	w tym z udziałem kapitału zagranicznego			
Województwo	87 412	5 158	82 254	3 974	1 101	6 247	539	65 894
Powiat opolski	8 988	358	8 630	371	150	500	46	7 251
Gminy wiejskie – razem	6 373	239	6 134	289	117	357	36	5 190
Chrzastowice	412	20	392	16	4	24	3	332
Dabrowa	620	22	598	28	8	41	2	500
Dobrzeń Wielki	967	42	925	70	29	60	5	740
Komprachcice	846	22	824	24	6	45	2	727
Łubniany	601	16	585	32	14	30	5	500
Murów	337	11	326	18	11	10	3	273
Popielów	493	13	480	14	8	31	4	415
Prószków	628	29	599	26	7	27	3	517
Tarnów Opolski	501	22	479	31	21	29	5	393
Tulowice	383	22	361	9	-	25	-	315
Turawa	585	20	565	21	9	35	4	478

Źródło: jak w tab. 2.

W badanych gminach wiejskich powiatu opolskiego przeważają zakłady prowadzone przez osoby fizyczne, zaliczane do sektora prywatnego. Na terenie badanych gmin występują jednostki gospodarcze funkcjonujące w sektorze publicznym, przy czym sektor publiczny stanowi zaledwie 3,8% ogółu podmiotów gospodarczych.

Innym bardzo ważnym zagadnieniem jest liczba jednostek gospodarczych nowo rejestrowanych oraz ogłaszających upadłość lub likwidację z wielu przyczyn, najczęściej z przyczyn ekonomicznych. Sytuację tę przedstawia tab. 5.

Tabela 5. Podmioty gospodarki narodowej nowo zarejestrowane i zlikwidowane w gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. według sekcji PKD

Wyszczególnienie	nowo zarejestrowane												
	Ogółem	Rolnictwo	Przemysł	Budownictwo	Handel i naprawy	Hotele i restauracje	Transport i gospodarka magazynowa	Posrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości i firm, nauka	Administracja publiczna	Edukacja	Ochrona zdrowia	Pozostała działalność
Województwo	5 578	426	387	372	1 700	185	218	234	1 383	16	171	131	355
Powiat opolski	500	78	50	47	136	24	24	18	60	1	11	13	38
Gminy wiejskie – razem	353	60	34	37	87	19	15	11	39	1	11	7	32
Chrzastowice	17	1	2	1	7	1	-	-	3	-	1	-	1
Dąbrowa	36	9	4	4	8	2	4	2	1	-	1	-	1
Dobrzeń Wielki	49	5	5	9	11	-	-	1	4	-	6	2	6
Komprachcice	41	2	6	4	9	3	2	2	6	-	1	1	5
Łubniany	36	11	3	4	10	2	1	1	1	-	-	-	3
Murów	11	3	2	-	2	-	1	-	1	-	-	1	1
Popielów	30	7	3	2	6	2	1	-	3	-	-	1	5
Prószków	37	6	2	5	10	2	-	-	9	-	1	-	2
Tarnów Opolski	29	7	-	2	4	2	3	1	5	-	-	-	5
Tulowice	28	5	5	3	4	1	3	2	4	-	-	-	1
Turawa	39	4	2	3	16	4	-	2	2	1	1	2	2
zlikwidowane													
Województwo	3 356	72	310	450	1 125	115	291	110	458	18	169	61	176
Powiat opolski	292	12	33	55	61	15	31	10	33	-	17	5	19
Gminy wiejskie – razem	212	7	23	51	39	15	21	4	22	-	13	4	13
Chrzastowice	12	-	2	1	4	1	-	-	2	-	1	1	-
Dąbrowa	16	-	-	7	4	1	-	-	3	-	1	-	-
Dobrzeń Wielki	29	-	3	9	4	1	2	1	5	-	1	-	3
Komprachcice	19	1	1	5	3	-	5	1	1	-	2	-	-
Łubniany	28	1	4	6	3	2	3	-	2	-	2	-	5
Murów	15	-	5	1	2	1	1	-	2	-	1	-	2
Popielów	20	1	2	6	5	2	3	-	-	-	-	-	1
Prószków	14	1	-	3	2	2	2	-	-	-	1	1	2
Tarnów Opolski	22	-	-	9	3	-	4	-	5	-	-	1	-
Tulowice	15	3	3	2	4	1	-	1	-	-	-	1	-
Turawa	22	-	3	2	5	4	1	1	2	-	4	-	-

Źródło: jak w tab. 2

W roku 2003 zarejestrowano 353 nowe jednostki gospodarcze na terenie gmin wiejskich powiatu opolskiego. Najwięcej firm powstało w Dobrzeńcu Wielkim, Komprachcicach, Turawie, najmniej w Murowie. Analizując liczbę podmiotów gospodarczych według sekcji PKD, można zauważyć, że najwięcej jednostek gospodarczych powstało w handlu (24,6%), rolnictwie (17%), obsłudze nieruchomości (11%). Jednocześnie zostało zlikwidowanych 212 podmiotów gospodarczych – najwięcej w budownictwie (24%) i handlu (18,4%). W pozostałych sekcjach PKD, z wyjątkiem administracji, również odnotowano likwidację podmiotów gospodarczych. Najwięcej firm zlikwidowano w Dobrzeńcu Wielkim, Łubnianach, Tarnowie Opolskim, a najmniej w Chrzastowicach.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, w 2003 r. występuje nadwyżka nowo rejestrowanych firm nad liczbą zlikwidowanych. Można więc domniemywać, że w badanych gminach ma miejsce ożywienie gospodarcze.

Innym ważnym zagadnieniem związanym z sytuacją społeczno-gospodarczą jest określenie typów demograficznych oraz ukazanie struktury ludnościowej.

4. Struktura ludnościowa i typy demograficzne

Charakterystyka demograficzna badanych gmin pozwala na określenie (wydzielenie) optymalnego (optymistycznego), zrównoważonego lub też pesymistycznego typu ich rozwoju pod względem demograficznym. Typy te można określić, wykorzystując mierniki zaproponowane przez E. Mrozowickiego [5, s. 63].

Do najistotniejszych mierników rozwoju ludnościowego E. Mrozowicki zaliczył wskaźniki:

- 1) obciążenia ekonomicznego,
- 2) starości demograficznej,
- 3) migracji,
- 4) przyrostu naturalnego,
- 5) feminizacji.

Po obliczeniu powyższych wskaźników i otrzymaniu wyników można przypisać każdej otrzymanej wielkości określoną liczbę punktów (rang) oraz przyrównać je do jednej z trzech klas podobieństwa, tj. do klasy korzystnej (3 punkty-rangi), zrównoważonej (2 punkty-rangi) lub niekorzystnej (1 punkt-ranga).

Przyjmując takie kryterium rang, poszczególnym gminom badanego powiatu można było przypisać maksymalnie 15 punktów, a minimalnie 5 punktów. Suma uzyskanych punktów umożliwia ustalenie poszczególnych typów demograficznych, pod warunkiem jednak, że ośrodki te utrzymują się w określonych granicach punktowych. I tak gmina o optymistycznym (optymalnym) typie rozwoju demograficznego musi uzyskać 12 i więcej punktów, o typie zrównoważonym musi mieć 9-11 punktów, a o typie pesymistycznym 8 lub mniej punktów.

W celu precyzyjnego określenia poszczególnych typów demograficznych badanych gmin wiejskich powiatu opolskiego przybliżono zaproponowane przez E. Mrozowickiego kryteria (granice) badanych wskaźników, umożliwiające wydzielenie owych typów (tab. 6).

Tabela 6. Kryteria wydzielenia tematycznych typów demograficznych

Miernik demograficzny	Wartość miernika demograficznego		
	korzystna	zrównoważona	niekorzystna
Współczynnik obciążenia ekonomicznego (%)	≤ 70	70 -83	≥ 83
Współczynnik starości demograficznej (%)	≤ 8	8-13	≥ 13
Współczynnik migracji (‰)	≥ +5	od +5 do -5	≤ -5
Współczynnik przyrostu naturalnego (‰)	≥ + 5	+5- 0	≤ 0
Współczynnik feminizacji	100 -105	100-100	≤ 100 ≥ 105

Źródło: [5, s. 63].

Na podstawie zaproponowanych kryteriów oraz obliczenia wymaganych wskaźników otrzymano następujące typy demograficzne badanych gmin (tab. 7).

Tabela 7. Typy demograficzne gmin wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r.

Gminy wiejskie powiatu opolskiego	Współczynnik / ranga										Suma rang	Typ demograficzny
	obciążenia ekonomicznego		starości demograficznej		migracji		przyrostu naturalnego		feminizacji			
	wartość	ranga	wartość	ranga	wartość	ranga	wartość	ranga	wartość	ranga		
Chrzastowice	55,30	3	16,21	1	8,46	3	-2,87	1	103,29	3	11	zrównoważony
Dąbrowa	59,29	3	15,56	1	0,96	2	0,11	2	104,06	3	11	zrównoważony
Dobrzeń Wielki	56,81	3	14,85	1	1,27	2	-1,27	1	107,26	1	8	pesymistyczny
Komprachcice	52,99	3	15,89	1	9,34	3	-1,89	1	105,73	1	9	zrównoważony
Łubniany	59,76	3	17,64	1	-0,55	2	-2,88	1	106,72	1	8	pesymistyczny
Murów	59,78	3	16,54	1	-24,16	1	-2,78	1	104,27	3	9	zrównoważony
Popielów	59,02	3	16,33	1	-1,51	2	-1,16	1	104,47	3	10	zrównoważony
Prószków	60,64	3	16,83	1	4,00	2	-2,30	1	110,53	1	8	pesymistyczny
Tarnów Opolski	57,97	3	14,79	1	-7,64	1	-1,78	1	105,36	1	7	pesymistyczny
Tułowice	50,73	3	10,95	2	-2,55	2	2,00	2	101,69	3	12	optymalny
Turawa	60,80	3	16,65	1	1,36	2	-1,67	1	104,89	3	10	zrównoważony

Źródło: opracowanie własne na podstawie [4].

Z danych zawartych w tab. 7 wynika, że na przebadanych jedenaście gmin wiejskich tylko jedna gmina posiada typ optymalny, cztery gminy pesymistyczny, a pozostałe zrównoważony. Na tak ukształtowany typ demograficzny istotnie wpływały wskaźniki obciążenia ekonomicznego oraz wskaźniki starości demograficznej i przyrostu naturalnego. Pozostałe wskaźniki, tj. migracji i feminizacji, wykazują zróżnicowany poziom wielkości, wahający się od 1 rangi do 3 rang. Wielkości te uzależnione są przede wszystkim od sytuacji demograficznej, która w badanych gminach przedstawia się następująco.

Powierzchniowo największą gminą wiejską powiatu opolskiego jest gmina Popielów (176 km²), a najmniejszą Komprachcice (56 km²). Najwięcej mieszkańców zamieszkuje gminę Dobrzeń Wielki, a najmniej Tułowice. We wszystkich badanych gminach występuje przewaga kobiet nad mężczyznami, co znalazło odzwierciedlenie we wskaźniku feminizacji. Jeśli chodzi o ludność według wieku, to na uwagę zasługuje zachwianie równowagi między mieszkańcami w wieku przedprodukcyjnym a produkcyjnym i poprodukcyjnym. Z roku na rok przybywa mieszkańców w wieku poprodukcyjnym.

cyjnym w badanych gminach, co może świadczyć o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa. Zjawisko to jest negatywne, co potwierdza wskaźnik starości demograficznej wykazujący niekorzystną sytuację, z wyjątkiem Tułowic, gdzie wskaźnik ten uzyskał poziom zrównoważony. Najkorzystniejszy jest wskaźnik obciążenia ekonomicznego, który wyraża stosunek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież w wieku do 18 lat) oraz ludności w wieku poprodukcyjnym do liczby ludności w wieku aktywności zawodowej. Wskaźnik ten w badanych gminach wiejskich powiatu opolskiego przyjął najwyższy poziom, sięgający 3 punktów (rang), czyli znajduje się w klasie korzystnej. Analizując migracje wewnętrzne i zewnętrzne, można stwierdzić, że w pięciu badanych gminach saldo migracji stałej przyjmuje wielkość ujemną (w Łubnianach, Murowie, Popielowie, Tarnowie Opolskim i Tułowicach). W pozostałych gminach saldo migracji stałej jest dodatnie, sięga od 9 osób w Dąbrowie do 104 osób w Komprachcicach. Ostatnim wskaźnikiem umożliwiającym określenie typu demograficznego jest wskaźnik przyrostu naturalnego. Przyrost naturalny w badanych gminach, z wyjątkiem Dąbrowy i Tułowic, przyjmuje wielkość ujemną, świadcząca o tym, że w 2003 r. urodziło się mniej dzieci w stosunku do liczby zgonów. Jest to również jedna z przyczyn informująca o starzeniu się społeczności badanych gmin. Jak podają R. Rauziński i A. Zagórska [7, s. 88], proces starzenia się wsi opolskiej w świetle spisów powszechnych z 1988 i 2002 r. charakteryzuje się znacznym postępowaniem. Sytuację demograficzną Śląska Opolskiego do 2020 r. charakteryzować będzie postępujący proces starzenia się ludności (+68,2 tys. osób w 2020 r.), który pociąga za sobą konieczność wzrostu nakładów państwa na cały system opieki społecznej i zdrowotnej, a także wskazuje na potrzeby mieszkaniowe seniorów, budowę domów opieki społecznej, poradnictwo geriatryczne i zabezpieczenia socjalne [7, s. 135]. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w gminach wiejskich powiatu opolskiego w przeważającej części występuje typ zrównoważony. Jedynie w Tułowicach występuje typ optymalny, tam wskaźniki starości demograficznej, migracji oraz przyrostu naturalnego uzyskały wartość zrównoważoną (2 rangi), a pozostałe uzyskały maksymalną liczbę rang.

5. Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że na jedenaście gmin wiejskich powiatu opolskiego tylko cztery posiadają specjalizację przemysłową, na którą istotny wpływ wywarły znajdujące się na ich terenie podmioty gospodarcze. Podmioty te zaliczane są do znaczących jednostek gospodarczych zarówno powiatu opolskiego, jak i całego województwa.

Proporcje między liczbą jednostek gospodarczych zatrudniających do 9 osób, od 10-50 osób i powyżej 50 osób są charakterystyczne dla gospodarki rynkowej nastawionej na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw z przewagą firm funkcjonujących w sektorze prywatnym. Badane gminy są również atrakcyjne pod względem lokalizacji nowych jednostek gospodarczych różnych branż, co potwierdzają

dane dotyczące nowo zarejestrowanych firm. Należy również nadmienić, że na terenie owych gmin wiele jednostek gospodarczych ogłasza upadłość lub likwidację. Podyktowane to jest najczęściej sytuacją ekonomiczną tych zakładów.

Analizując aspekt społeczny badanych gmin, należy podkreślić, że w większości gmin wiejskich powiatu opolskiego ukształtował się zrównoważony typ demograficzny.

Na rozwój społeczno-gospodarczy badanych gmin istotny wpływ ma również poziom infrastruktury społecznej oraz technicznej. Rozwój infrastruktury społecznej [6, s. 245] jest jednym z zasadniczych czynników przyciągających najczęściej ludzi młodych do osiedlenia się na terenach podmiejskich, a zarazem podwyższających jakość życia mieszkańców. Dodatkowym czynnikiem przyciągającym inwestorów zarówno krajowych, jak i zagranicznych jest odpowiedni rozwój infrastruktury technicznej [3]. Im większe uzbrojenie terenów, dostęp do szlaków komunikacyjnych itd., tym gmina jest atrakcyjniejsza pod kątem lokalizacji wielu jednostek gospodarczych różnych branż i wielkości.

Z przeprowadzonych badań wynika, że sytuacja w badanych gminach wiejskich powiatu opolskiego w 2003 r. jest stosunkowo korzystna, a same gminy są atrakcyjnym miejscem do osiedlania się oraz lokalizacji jednostek gospodarczych, a także prowadzenia różnego typu inwestycji, co może potwierdzić, że w badanych gminach wiejskich powiatu opolskiego są bardzo zaawansowane procesy urbanizacyjne.

Literatura

- [1] Jasiulewicz M., *Rozwój infrastruktury warunkiem poprawy warunków życia mieszkańców wsi*, [w:] *Problemy społeczne wsi*, red. J. Bański, E. Rydz, PAN, Warszawa 2002.
- [2] Jerczyński M., *Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce*, [w:] *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*, red. K. Dziewoński, Prace Geograficzne IG PAN 97, 1973.
- [3] Kauf S., Rajchel D., *Poziom infrastruktury technicznej powiatu opolskiego jako determinanta rozwoju i konkurencyjności terenów wiejskich*, (w druku).
- [4] *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie opolskim w 2003 roku*, Urząd Statystyczny w Opolu, Informacje i opracowania statystyczne, czerwiec 2004.
- [5] Mrozowicki E., *Zróżnicowanie obszaru badań pod względem demograficznym i poziomu bezrobocia*, w *Przekształcenia obszarów wiejskich makroregionu południowo-zachodniego*, t. I, red. Z. Więckowicz, Wrocław 1998.
- [6] Rajchel D., *Infrastruktura społeczna czynnikiem rozwoju obszarów podmiejskich na przykładzie powiatu opolskiego*, [w:] *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*, red. J. Słodczyk, D. Rajchel, Opole 2004.
- [7] Rauziński R., *Wpływ sytuacji demograficznej na rynek pracy*, [w:] *Rynek pracy na Śląsku Opolskim, Aspekty demograficzne, społeczne i ekonomiczne. Teoria i praktyka*, red. R. Rauziński, A. Zagórska, Opole 2004.
- [8] Stokowski F., *Podstawy demografii*, Warszawa 1979.

- [9] *Zmiany strukturalne grup podmiotów w gospodarce narodowej województwa opolskiego w 2000 roku*, Urząd Statystyczny w Opolu, kwiecień 2001.
- [10] *Zmiany strukturalne grup podmiotów w gospodarce narodowej województwa opolskiego w 2003 roku*, Urząd Statystyczny w Opolu, Informacje i opracowania statystyczne, kwiecień 2004.

THE FUNCTIONAL STRUCTURE AND THE LEVEL OF THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE RURAL COMMUNES IN THE OPOLE COUNTY IN 2003

Summary

The aim of this paper is to show the functional structure and the social situation of the rural communes in the Opole county. All the investments and local governments dealings seems to show the advance of the spatial planning processes. In this study the demographic type of the communes was established with the use of the statistic data concerns population, like: age, sex, migration, growth rate. Other data concerns business enterprises was also used.